

A FIFA tőkés felhalmozási modellje

A labdarúgás különböző formákban már nagyjából kétezer éve létezik. Első felbukkanása a Han-dinasztia Kínájában, a II. és a III. századra tehető. Más változatok később jelentek meg, mint a VI. században feltűnt japán *kemari* (amit ma is játszanak), a görög verzió, az *episzkúrosz*, illetve a római *harpastum* (FIFAa). A sportág eredetét vizsgáló sokféle elmélet ellenére, a történelem úgy tartja számon, hogy a *foci* (soccer), ahogy ma ismerjük, a XVIII. és a XIX. század közötti Brit-szigetekről származik. Egész falvak vettek részt ebben a kemény játékban az utcákon és a mezőkön. A győzelem érdekében szinte minden megengedett volt, egyedül az emberölést és a gyilkosságot tiltották... A források beszélnek olyan „tornákról, amelyek férjezett és egyedülálló nők között zajlottak a skóciai Inveresk városában, a XVII. század végén.” (FIFAb)

A standardizált szabályok csak lassan, a XIX. század elején nyertek teret, amikor a futball kezdett népszerű sportággá válni a brit közoktatási intézményekben. A különböző iskolák mindazonáltal eltérő szabályokat alkalmaztak, egyesek a keményebb, nyílt játékot kedvelték, amely a labda kézben vitelét is megengedték, míg mások a kisebb fizikai erőt igénylő változatot részesítették előnyben, s ezért tiltották a kézzel érintést. A helyzet 1863-ban változott meg, amikor több iskola, a *Cambridge-i Egyetemmel* az élén, formálisan is elfogadott egy szabálygyűjteményt, amely tiltotta az „erőszakos” játékot, és a kéz használatát a labda továbbításában. Ekkor alakult meg a *Futball Szövetség* (*Football Association*, FA), teljessé téve a a futball és a rugby szétválását.

Az FA-nak 1872-ben már ötven klub volt tagja. Megrendezték az első futballbajnokságot – *FA Cup* néven –, majd Anglia és Skócia között az első nemzetközi mérkőzésre is sor került. Ezt követően labdarúgó szövetségek alakultak Skóciában, Walesben és Írországban is. Az FA és a másik három szövetség 1886-ban létrehozta az *International Football Association Board* (IFAB) nevű szervezetet, amely azóta is felelős a szabályok kodifikálásáért. A Brit-szigeteken a futball elterjedése népszerűségének gyors növekedésével járt együtt, aminek legfontosabb jeleként a mérkőzéseken rendszeresen népes tömeg vett részt. Az FA ezután 1885-ben legálissá tette, hogy a játékosokat pénzzel jutalmazzzák, így módon illesztve be a *félprofizmus* rendszerét a modern játékba (FIFAc).

Nem meglepő, hogy a labdarúgás lassan kiterjesztette politikai, kulturális és társadalmi-gazdasági befolyását a Brit-szigeteken túlra is. Futbalszövetségek alakultak egymás után Hollandiában, Dániában (1889), Új-Zélandon (1891), Argentínában (1893), Chilében (1895), Svájcban, Belgiumban (1895), Olaszországban (1898), Németországban, Uruguayban (1990) és Magyarországon (1901) is.

1904 májusában, Párizsban, hét alapító szövetség¹ részvételével, megalakult a *Nemzetközi Labdarúgó Szövetség* (FIFA). A FIFA elfogadta az FA által kialakított „játékszabályokat”, azzal a megfontolással, hogy „ellenőrizni tudja az angol klubok által külföldön játszott mérkőzéseket.” (Young, 1957) A következő húsz évben a Szövetség igen gyorsan növekedett, noha elsősorban a gyarmattartó európai centrumországok csatlakoztak hozzá.² A FIFA-hoz 1936-ban 39 tagszövetség tartozott: tagja volt lényegében az összes európai ország, s rajtuk kívül a függetlenségüket már hosszú ideje kivívott dél-amerikai államok is. A játék nemzetközi elterjedése a FIFA-t arra ösztönözte, hogy 1913-ban csatlakozzon az IFAB-hoz. Ettől az időponttól kezdve – hangsúlyozva mintegy a sportág születése kori történelmi hagyományok brit gyökerét is –, az IFAB-ot a FIFA négy tagszövetsége, az angol, a skót, a walesi és az ír szövetség küldöttei alkotják (FIFAc).

A későbbi évtizedekben a FIFA-hoz már nem csupán európai szövetségek csatlakoztak: 1950-ben 86 nemzeti labdarúgó föderáció létezett, amelyek felét immár Európa határain kívül alapították. 1975-ben – a két kontinensen vívott sikeres függetlenségi harcok nyomán – a 139 tagszövetségből 35 afrikai és 33 ázsiai volt.

Ebben a korszakban a tagszövetségek hat kontinentális konföderációba tömörültek: *Európai Labdarúgó-szövetség* (*Union of European Football Associations*, UEFA); *Dél-amerikai Labdarúgó-szövetség* (*South American Football Confederation*, CONMEBOL); *Észak- és Közép-amerikai, Karibi Labdarúgó-szövetségek Konföderációja* (*Confederation of North, Central American and Caribbean Association Football*, CONCACAF); *Afrikai Labdarúgó-szövetség* (*Confederation of African Football*, CAF); az *Ázsiai Labdarúgó-szövetség* (*Asian Football Confederation*, AFC) és *Óceániai Labdarúgó-szövetség* (*Oceania Football Confederation*, OFC). A FIFA növekedése ezután is folytatódott, s így 1990-ben már 167 tagot számlált; az „újonnan érkezettek” elsősorban afrikai, ázsiai és óceániai államok voltak.

A Szovjetunió és más kelet-európai szövetségi államok (Jugoszlávia, Csehszlovákia) felbomlásával újabb huszonöt tagállam csatlakozott a FIFA-hoz, ezúttal Európából és Ázsiából. De új tagok nyertek felvételt Észak- és Közép-Amerikából, valamint Afrikából is. Napjainkra a FIFA 208 nemzeti futbalszövetséget tömörít (FIFAd).

A XX. század első felében a labdarúgást, a pályán és a pályán kívül egyaránt, Nagy-Britanniában, Dél-Amerikában és az európai kontinensen amatőr és félamatőr egyesületek uralták. Argentínában a legelső futballklubok közül néhányat anarchisták és szocialisták alapítottak és vezettek, mint az 1906-ban alapított *Chacarita Juniors* nevű egyesületet, amelyet „Buenos Aires Chacarita kerületében hoztak létre egy anarchista könyvesboltban.” A klub hozzáállásának a futballhoz egyszerre volt politikai és társadalmi motivációja. A Chacarita Juniors számára a labdarúgás „szocialista játék volt [...], ahol mindenki együtt játszik, hogy a labdát a hálóba juttassa: ez maga a győzelem, a forradalom [...]. A futballban mindenki megtanul szolidárisan cselekedni.” Ha a csapat a tornákon bevételhez is jutott, „minden pénzjutalmat az iskolai képzésre fordítottak, ami arra volt hivatott, hogy sportra nevelje a gyermekeket.” (Trigona 2006)

A labdarúgás világában a játékosok, a szervezők és az edzők egyaránt önkéntesek vagy részmunkaidős alkalmazottak voltak. A XX. század elején igen kevés profitorientált magánvállalkozás létezett a világon, s a legnépszerűbb csapatok mérkőzéseit vagy a nemzetközi találkozókat kósrádiók közvetítették. A támogatás és a népszerűség a klubok és a nemzeti (válogatott) csapatok kiváltsága volt, bár az utóbbiakra egyre nagyobb figyelem irányult, köszönhetően az 1930-ban, Uruguayban megrendezett első *labdarúgó világbajnokságnak*. Ezen tizenhárom ország vett részt mintegy 50 000 néző előtt (FIFAE); a mérkőzéseket reklámfeliratok és -táblák nélkül rendezték meg.

Látva a sportág szakadatlanul növekvő vonzerejét – mind földrajzi, mind szervezeti értelemben –, továbbá a nézők elsöprő lelkesedését, heves viták bontakoztak ki a sportolók és a szervezők professzionális státuszáról. A FIFA és a négy brit szövetség forró hangulatú tárgyalásokat folytatott e kérdésről. Mindazonáltal, a XX. század első felében „az elv inkább az volt, hogy csapatot építsenek, s nem az, hogy sztárokat vásároljanak össze.” A hasznot visszaforgatták a sportágba, s így az nem egyéni meggazdagodást szolgált (Young, 1957).

A kapitalizmus globális elterjedése és behatolása a nemzetgazdaságokba (amelyek a megelőző korszakokban inkább belső természetűek voltak) – a régi európai központú gyarmatbirodalmak felbomlásával párhuzamosan és az új, frissen függetlenné vált országok felemelkedésével Afrikában és Ázsiában – alaposan megváltoztatta a helyzetet. A multinacionális cégek – együttműködésben a vállalatok iránt pozitívan elfogult pénzügyi szervezetekkel, mint a *Nemzetközi Valutaalap* vagy a *Világbank* – arra törekedtek, hogy az akadályokat és megkötéseket – amelyeket a politikai, gazdasági és szociokulturális szereplők állítottak eléjük – *kijátsszák*; e törekvésükben a sport megfelelő terepnek tűnt. A má-

sodik világháború után, az országokon belül és nemzetközi szinten egyaránt uralomra jutott verseny-, és szabadpiaci szemlélet a sport világába is befészkelte magát.

Lassan, de biztosan a sport is a tőkés rendszer elemévé vált. A multinacionális cégek tőkéje megkezdte „a behatolást, a térfoglalást [...] a nagyobb népszerűséggel bíró sportágakba, újabb haszonforrások keresése érdekében.” Ehhez az utat a média mutatta – a televíziós társaságokkal az élén (Hargreaves, 2002). Mindez elősegítette a sportolók, az edzők, illetve a klubok és az országos szövetségek szervezeti és irányító infrastruktúrájának hivatásossá válását. Egyúttal a márkák és a cégek növekvő láthatósága, reflektorfénybe kerülése sokkal több pénzt vonzott az immár kereskedelmivé vált szektorba.

A futball világában idegenként mozgó multinacionális társaságok egyre nagyobb befolyásra tettek szert e sportág szimbolikus jelentésű tartalmainak meghatározásában, a »futball-csillagok« és a sztárklubok megnevezésében. (Armstrong & Giulianotti, 2001)

Nem kellett hosszú idő ahhoz, hogy a nemzeti és nemzetközi szövetségek (köztük a FIFA) vezetői, delegátusai értékelní kezdjék az elüzletiesedésből és a kormányok támogatásából származó intézményi és anyagi „előnyöket”. „Hozzászoktak az üzleti szférából és a kormányoktól érkező pressziókhöz [és érdekekhez] is, amelyekkel kölcsönösen jövedelmező szövetségeket hoztak létre.” (Hargreaves, 2002) Ahogy Andrew Jennings (2010a) megjegyzi:

A sport, de különösen minden sport közül a legnépszerűbb, a labdarúgás, fontos eszközzé vált az új, globális piacok létrehozásában és a különböző, olykor ennek ellenálló nemzeti identitások befolyásolásában. A lehető legversenyelvűbb, »univerzális« sport koncepciója, amelyet a fejlett tőkés országok is támogattak, egyre inkább teret nyert, hogy ezáltal globális szinten semlegesítsék a kulturális és szabályozásbeli határokat. A kereskedelem integrálta a meglévő sportszervezeteket és termékeiket [...], megkaparintva legitimitásuk egy darabkáját.

Ebből a közeledésből, ami választási és arculati szempontból is igazi jótéteménynek tűnt számukra, a politikusok is hasznot húztak. Ilyenformán, míg régebben a futball elsősorban a munkásosztályhoz kötődött, most lassan magához vonzotta a politikusokat, a középosztálybeli nézőket és az egyre inkább *elitista szemléletű* labdarúgó-vezetőket (Cronin és Mayall, 2001). A FIFA – mint a globalizált labdarúgás töretlenül emelkedő vezércsillaga – ezen átalakulási folyamat centrumában találta magát.

A FIFA felhalmozási „modellje”: vállalati privatizáció, korrupció és világbajnokság³

Folyamatosan fejleszteni a labdarúgást, elterjeszteni az egész világon, de úgy, hogy számításba vesszük egyesítő, nevelési, kulturális és humanitárius értékeit. [...] A FIFA-nak különleges felelőssége van abban, hogy őrködjön a futball integritása és hírneve felett az egész világon. A FIFA tehát arra törekszik, hogy megőrizze a róla kialakított képet, és ezáltal megvédje a labdarúgás imázsát is minden olyan immorális módszer vagy gyakorlat által okozott hátránytól és veszélytől, amely ellentmond a futball erkölceinek. A labdarúgás irányítói elkötelezettek abban a tekintetben, hogy funkciójuk gyakorlásához megfelelő erkölcsökkel bírjanak. Elkötelezettek aziránt, hogy feddhetetlenek legyenek, különösen ami hitelességüket és integritásukat illeti. A labdarúgás vezetői nem élhetnek vissza funkciójukkal, főként, ha abból egyéni hasznot vagy bármiféle pénzben mérhető előnyt lehet szerezni. (FIFA, 2009g)

Amikor 1904-ben a FIFA megalakult, elképzelhetetlen volt, hogy száz évvel később a labdarúgás világa felett uralkodjon. Akkoriban senki sem látta előre a futball népszerűségének elképesztő ütemű növekedését, vagy a sport „fejlődési modelljének” evolúcióját. 1928-as kongresszusán a FIFA fő céljai a következők voltak: (i) formába önteni a „játékszabályokat”, és alkalmazni minden klubra és minden mérkőzésre; (ii) megszervezni az olimpiai játékok labdarúgó-tornáját „amatőr futball világbajnokság” elnevezéssel, és felügyelni, hogy e tornát a „FIFA által megállapított szabályok szerint” rendezzék meg (FIFAh).

Az olimpiai labdarúgó-tornák viszonylagos sikerei, a FIFA növekvő alkalmassága, hogy a „játékszabályok” elsődleges őre és terjesztője legyen, a szövetséget arra ösztönözte, hogy saját nemzetek közötti világtornát szervezzen: ez vezetett el oda, hogy 1930-ban Uruguayban, a FIFA égisze alatt, megrendezzék az első labdarúgó-világbajnokságot. Ilyenformán egy nemzetközi szervezet önmaga számára sajátította ki az egyetlen olyan sporteseményt (az olimpiai játékok kivételével), amelyben nemzeti futballválogatottak játsszanak egymással.

Ezen esemény alkalmával, amely a FIFA és a későbbi világbajnokságok számára is modellé vált, az uruguayi kormány (amely éppen az ország függetlenségének századik évfordulóját ünnepelte) magára vállalta a résztvevők utazási és szállásköltségeit, s a megrendezésből származó profiton osztozott a FIFA-val. Hivatalos források híján nem tudjuk megítélni, hogy az esemény pénzügyileg is sikeres volt-e, mindenestre úgy tűnik: a FIFA már ekkor is jó egészséggnek örvendett... A szövetség – és korlátozott létszámú személyzete – két évvel később állandó székhelyre tett szert a svájci Zürich városában. Háttér fordított az 1932-es olimpiai játékoknak (a vita a játékosok amatőr státuszáról

folyt), majd 1934-ben Olaszországban megrendezte második világbajnokságát, ahol tizenhat ország válogatottja vett részt. Ezzel a *világbajnokság* vált a FIFA léte legfontosabb céljává, egyszersmind legfőbb bevételi forrásává is.

A FIFA szervezeti modelljének, nemzetközi szerepének, társadalmi és politikai befolyásának terjedése az elkövetkező évtizedekben a négy évenként (kivéve a második világháború miatt, az 1942-es és az 1946-os esztendő) sorra kerülő világbajnokságok hatékony előtérbe állításának volt köszönhető. A nagy, magánkézben levő klubok és sztárjátékosaik (többségük a mai napig Európában lelhető fel) tették lehetővé, hogy a szövetség reklámokból jelentős haszonra tegyen szert. Jóllehet a FIFA nemzetközi szinten szigorúan ellenőrzése alatt tartja a játék adminisztratív és pénzügyi feltételeit, sem maga a szervezet, sem partnerei nem hitték volna, hogy az általa megrendezett tornák ilyen korlátlan lehetőséghez juttatják.

A FIFA kapcsolata a nemzetközi vállalatokkal az 1974-es kongresszuson erősödött meg. A Szövetség elnökei megalakulása óta európaiak voltak (egy kivétellel angolok vagy franciák). A poszt betöltője ekkor az angol Sir Stanley Rous volt, aki jó eséllyel pályázott újabb mandátumra. Kihívója a brazil João Havelange, korábbi sztársportoló volt, hazájában köztisztviselő, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság tagja. Rous és társai nem számoltak azzal, hogy a színpalack mögött Horst Dassler (az *Adidas* vezérgazdátója) valódi „puccsra” készül, hogy a saját emberének kinézett Havelange-t választassa meg.

Vetélytársaival ellentétben, Dassler azonnal fölismerte, hogy hatalmas összegekre tehet szert, ha megállapodik a nemzeti sportszövetségekkel arról, hogy csapataik és sztárjaik az Adidas márka felszerelésében versenyezzenek. Bár a világbajnokságok és más sportesemények már addig is példátlan média-megjelenést biztosítottak, e megállapodás az Adidasnak olyan pódiumot kínált, amely hatalmas profitot ígért. A megállapodáshoz, természetesen, Dasslernek szüksége volt arra, hogy terveit a szövetségek magas rangú vezetőit is megnyerje. „Hogyan lehetne ezt biztosabban elérni, mint úgy, hogy megfelelő személyeket emelünk hatalomba?” (Jennings, 2006) Andrew Jennings, az ismert oknyomozó sportújságíró, részletesen leírja a FIFA 1974-es kongresszusát, és bemutatja, hogy Rous váratlan legyőzése Havelange által közvetlenül annak volt köszönhető, hogy Dassler a FIFA egyes kizemelt delegáltjainak pénzügyi támogatást folyósított (Jennings, 2006, 2008, 2010a).

A *kenőpénzek* rendszere mindkét fél számára majdhogynem magától értetődő volt. Drassler és társai: a brit Patrick Nally, a sportmarketing egyik királya, valamint a francia vállalkozó, André Guelfi, *International Sport et Loisirs* (ISL) néven új céget alapítottak. Senki sem lepődött meg ezután, hogy a FIFA új elnökének sikerült elérnie, hogy a szövetség az ISL-nek juttassa a világbajnokságok közvetítésének kizárólagos kereskedelmi jogait. Az ISL-nek rövid idő alatt sikerült ugyanezt elérnie

az olimpiai játékok és az atlétikai világbajnokságok esetében is. Az ISL meggyőzte a Coca-Colát is, hogy hatalmas „belépési díj” ellenében szponzorálja ezen eseményeket, ami felkeltette más nagyvállalatok érdeklődését is. A futball nagyléptékű privatizációja egycsapásra kész tényné vált (Jennings, 2006, 2008, 2010a).

A FIFA ISL általi meghódításában a kulcsmozzanat a versenyek közvetítési jogainak megkaparintása volt – noha ez még egy kis időt igénybe vett. A kilencvenes évek közepéig a FIFA „a világbajnokságok televíziós jogait a közszolgáltató csatornák egyik világméretű konzorciumnának adta el; a tárgyalásokat a *Rádiók és Televíziók Európai Uniója* (UER) nevű szervezet bonyolította le.” Az ISL azonban az Egyesült Államokban megrendezett 1994-es torna után megvizsgálta a szerződéseket, s arra a következtetésre jutott, hogy a televíziós társaságok hihetetlen profitra tesznek szert azzal, hogy „alacsony áron vásárolják meg az események közvetítési jogait, majd a reklámokat drága pénzért értékesítik.”

Az ISL számára kézenfekvő megoldásnak tűnt, hogy a FIFA-nál elérje a közszolgáltatókkal kötött szerződések felbontását, a jogokat pedig magántársaságoknak adják el, immár jóval magasabb áron. Végül pontosan ez történt (Jennings, 2006). Ez valódi aranybányának bizonyult – kivéve a televíziónézők érdekeit. Azért ugyanis, hogy a tévénézők és rádióhallgatók hatalmas többsége – legalábbis azok, akiknek volt hozzáférésük a közszolgálati csatornákhöz – a világon mindenhol figyelemmel követhesse a FIFA égisze alatt lebonyolított mérkőzéseket, a közszolgáltató csatornák ezentúl a magáncsatornáktól voltak kénytelenek megvásárolni a jogokat, természetesen igen magas áron.

A jogok magánosítása érdekében a FIFA-nak saját struktúráját és menedzsmentjét is hozzá kellett illesztenie az új helyzethez. A kormányok által a hetvenes évek végétől alkalmazott neoliberális modellt, azaz a „privatizáció és korporatizáció” (*privatisation–corporatisation*) keveréke a FIFA számára is megfelelt arra, hogy belső szervezeti szabályait átalakítsa: a cél az volt, hogy a szervezet olyan társasággá váljon, ahol a fontos döntések – a politikai kérdések és a „jogok” – egyazon elit kezében vannak. A szervezet alapszabálya ezentúl előírta, hogy „a FIFA tagjai és tagszervezetei kizárólagos tulajdonosai minden olyan jognak, amely a saját területükön játszott mérkőzésekből és egyéb eseményekből származik. E jogok részét képezik a vagyoni jogok, az audiovizuális rögzítés, az újra-lejátszás és közzététel jogai, a multimédiás jogok, a marketing- és promóciós jogok, mint ahogy az olyan szellemi tulajdonjogok is, mint a márkajogok és a szerzői jogok.” (FIFAf)

A FIFA-nál a legmagasabb döntéshozó szerv a *Végrehajtó Bizottság*, amely kizárólag tagjainak és legfontosabb irányítóinak tartozik számadással. A bizottság huszonnégy tagból áll: tagja a kongresszuson választott *elnök*; a nyolc *alelnök* (minden konföderációból egy-egy, illetve az UEFA-ból kettő és a négy brit szövetség egyikének vezetője),

illetve tizenöt tag (kettő a CONCACAF és a CONMEBOL, három a CAF és az AFC, illetve öt az UEFA képviselőjében)⁴.

A végrehajtó bizottsági tagság az egyetlen lehetőség a FIFA fegyelmi és etikai kódexének befolyásolására vagy pénzügyeinek ellenőrzésére. Ezen túl, a tagszervezetek és a konföderációk nevében fellépő VB kizárólagos hatalommal rendelkeznek: „Megállapítja e jogok kiaknázásának módozatait és gyakorlásuk területeit, s ennek érdekében különleges határozatokat hozhat. A Végrehajtó Bizottság szabadon dönthet a jogok kizárólagos vagy másokkal közös használatáról, illetve használat jogát delegálhatja más felekre is.” (FIFAF)

A vállalkozás privatizációjának és monopolizálásának „ördögi köre” ezennel bezárult. A FIFA irányító elitje (legfelső, végrehajtó bizottsági szinten és a konföderációk vagy a nemzeti tagszövetségek szintjén) egyedül képviseli a futball „demokratikusan hozott” döntéseit, miközben saját érdekei mentén cselekszik. A futball áruba bocsátása nyomán, amit ők maguk hajtottak végre, hatalmuk szoros kapcsolatban áll a multinacionális vállalatokkal kötött exkluzív partneri megállapodásokkal, amelyekből jövedelmük legnagyobb részét szerzik.

Aligha meglepő, hogy a FIFA ezen „új modellje” elősegítette a *korruptió* elharapózását. A neoliberais kapitalizmus évtizedeiben számos alkalommal megmutatkozott, hogy a privatizáció nem mehet végbe – vagy legalábbis nem bizonyulhat tartósnak – a korrupció valamilyen formája nélkül, amely a rendszer kerekeit mintegy „megalajozza”. Az egyik oldalon a sport olyan tőkés vállalkozói, mint Dassler és az ISL, „támogatták”, hogy a FIFA-ban hatalmi posztokra emeljék és ott is tartsák embereiket. A másik oldalon a haszonélvezők is tették a dolgukat, amikor „az érintett vállalkozásoknak adták el a logók, sportágak, sportolói sikerek áruba bocsátásának jogait”; mindeközben pedig a médiatársaságok és a pénzügyi szféra nagyvállalkozói a két oldal exkluzív „partnereivé” váltak. (Jennings, 2006)

Mindez igen jövedelmező receptnek bizonyult minden érintett, vagy legalábbis azok számára, akik részesedtek a tortából. Mint Jennings írja (2010a):

Azokat a féléllásban dolgozó vezetőket, akiknek a sporton kívül is volt jövedelmi forrásuk, olyanok váltották fel, akik már teljes munkaidőben dolgoztak az »árusítható jogok« új koncepcióján. A közvetítők – a marketingügynökségek – titokban tisztára mossák a kenőpénzeket, és a sport világot a globális márkák szükségleteihez kötik. Az ISL ilyen közvetítő szervezet volt, két irányban is: a sportot elfogadható formába hozta a kapitalizmus számára, a kenőpénzeket pedig eljuttatta azokhoz, akik a szerződéseket aláírták. Tulajdonképpen semmi törvénytelen nem történt. Minden átkerült egy olyan, a média számára kevésbé ismert világba, amely nagyon csekély szabályozással működik, miközben a profit realizálását célzó el-

tökélttség nem ismer korlátokat. A haszon nem is mindig mérhető dollárban; a befolyás – a hegemonia – gyakran ugyanolyan fontos. A kulturális dominancia elősegíti a tőkés célok érvényesülését.

Midőn Havelange az 1990-es évek végén elérte a nyugdíjas kort, a FIFA már olyan mindenható, nemzetek feletti labdarúgó-szervezetté vált, amely egy rendszerszerű korrupciós hálózatra hasonlított.⁵ A FIFA rendkívül rossz híre és a szervezeten belüli változás szükségessége vezetett ahhoz a gyilkos harchoz, amely az 1998-as kongresszuson zajlott le az elnöki posztért: az egyik oldalon a reformernek tartott jelölt, Lennart Johansson (az UEFA delegáltja) állt, míg a másikon az a Joseph („Sepp”) Blatter (a FIFA főtitkára), aki szorosan együttműködve dolgozott Havelange-zsal és a Dassler-féle ISL-lel. Rácáfolva a várokozásokra, amelyek Johanssont tartották esélyesebbnek – elsősorban a CAF majdnem egyhangú támogatása miatt, amit már a kongresszus előtt beharangoztak –, a szavazásból végül, az „elnöki” voksok összeháborítása után, Blatter került ki győztesen.

A Blatter és a FIFA által sokáig titkolt igazság csak évekkel később derült ki. A somáliai labdarúgó szövetség „elnöke”, Farah Addo, a *Daily Mail*-nek bevallotta (amit a *Sydney Morning Herald* idézett 2009. október 18-án): „A CAF-on belül úgy döntöttünk, hogy mind az ötvenegy voksunkat Lennart Johanssonnak adjuk. Az egyik Öböl-állambeli somáliai nagykövet azonban felhívott telefonon, s közölte: »Van egy barátom, akit Ön is ismer, s aki kész 100 000 dollárt adni azért, ha megváltoztatja szavazatát. A felét készpénzben, a másik felét sportfelszerelésekben«. Választhattam, hogy a pénzt közvetlenül nekem küldi el, vagy magam megyek el érte az Öböl-államba. [...] A szavazás előtti éjszakán a párizsi Le Méridien hotelban az emberek sorban álltak, hogy átvegyék »borítékjukat«. Egyesek közülük elmondták, hogy 5000 dollárt kaptak a szavazás előtt, s még ötezet a következő napon, Blatter győzelme után.”

Blatter lefizetett megválasztása biztosította a *status quo ante* fennmaradását. A pénz megállás nélkül folyt, Blatter pedig elődjeinél is kevésbé törekedett bármilyen átláthatóságra. Nem volt semmilyen rendszeresen vezetett nyilvántartás a szövetség magas rangú tisztviselőinek javadalmazásáról. Blatter sosem volt hajlandó elárulni, mennyi a fizetése. Bár a FIFA tisztviselőit számtalanszor kapcsolatba hozták különböző jegyértékesítési botrányokkal, ezek mindannyiszor kivizsgálatlanok maradtak, csakúgy, mint a FIFA vezetőinek gengszterekhez és profi bűnözőkhöz fűződő kapcsolatai is.⁶

Minden ügyet sikerült eltussolni a FIFA „autonómiájára való kényelmes hivatkozással, amit a szervezetre éppúgy alkalmaztak, mint magára a labdarúgásra. Ezt az érvet „legtöbbször a kormányok többsége is elfogadta.” Másként fogalmazva: a FIFA szent és sérthetetlen magán, korporatista és független státusza nevében, a szövetség mentesült

mindenféle törvény, szankció és demokratikus ellenőrzés hatálya alól. (Jennings, 2009, 2010a, 2010b) Ennek ellenére, 2008 márciusában, egy svájci tárgyalóteremben nyilvánosságra került, hogy az ISL több mint százmillió dollárnyi kenőpénzt juttatott különböző sport-világszövetségek meg nem nevezett vezetőinek. A meghallgatás idején Jean-Marie Weber, az ISL korábbi vezetője, kerekén visszautasította, hogy megnevezze a FIFA érintett tisztségviselőit, kijelentve, hogy „ezek a kifizetések bizalmas természetűek voltak, és ő köteles tiszteletben tartani titkosságukat.” (Jennings, 2008, 2010a)

Alacsonyabb szinten az *Ausztrál Labdarúgó-szövetség (Football Federation of Australia, FFA)* is – amely megpróbált helyet biztosítani Ausztráliának a soron következő világbajnokságon – beszennyeződött, amikor kiderült, hogy „a FIFA végrehajtó bizottságában ülő tagok feleségeinek” igazgyöngy-nyakláncokat ajándékoztak, „születésnap ajándékként pedig ingyenes ausztráliai utazásban részesítették a bizottság egyik tagját”, illetve finanszírozták „egy futballcsapat elutazását Ciprusra, ami a FIFA alelnökéhez, Jack Warnerhez volt köthető.” A FIFA azzal védte meg ezeket a cselekményeket, hogy „jelképes értékű ajándékok” adományozása „létező gyakorlat.” (*Star*, 2010 július 1.)

Ami mindebben igazán meglepő, az az, hogy az említett ügyekben igen kevés magas rangú funkcionáriust vontak felelősségre. A FIFA irányítói azokhoz a multinacionális cégvezetőkhez hasonlítanak, akik maguk szavazzák meg saját, titokban tartott fizetésüket, szociális juttatásaikat, s akik mindig visszautasítják, hogy bármikor korrupciós eszközökhez nyúltak volna bizonyos szerződések érdekében, miközben mindent megtesznek, hogy a lehető legtöbb közpénzre tegyék rá a kezüket magánvállalkozások támogatása és saját luxus életvitelük finanszírozása céljából. Egyébként azt, hogy a FIFA-nak sikerült kiszélesítenie a személyes és intézményes felhalmozás rendszerét, az államok, választott képviselőik és vezetőik elfogadták, sőt, dícsérték és támogatták.

A 2010-es világbajnokság – avagy Dél-Afrika megszarolása

„A kormány nevében kötelezettséget vállalunk arra, hogy minden kért garanciát és szükséges forrást megadunk annak érdekében, hogy egyértelművé tegyük: a FIFA végrehajtó bizottsága számára biztosítani fogjuk e sikeres, nagy presztízsű nemzetközi esemény 2010-es afrikai állomásának lebonyolítását” – jelentette ki Thabo Mbeki, Dél-Afrika korabeli elnöke. „Bevételeink ötven százalékkal nőttek 2006 és 2010, azaz a németországi és a dél-afrikai világbajnokság között” – mondta 2010-ben Jérôme Valcke, a FIFA főtitkára.

A 2010-es világbajnokság megrendezéséért folytatott kampányban Nelson Mandela és más dél-afrikai vezetők körbejárták a világot, meghajoltak a FIFA minden szeszélye előtt, amelyről egyébiránt a legnagyobb

dicséret hangján szóltak. Amikor végül Dél-Afrika megkapta a rendezés jogát, Mandela könnyek között – talán kissé elhamarkodottan – kijelentette, hogy „a FIFA olyan fontos intézménynek bizonyult, amely képes jó döntések meghozatalára. [...] Dél-Afrika olyan tornát fog rendezni, amely felülmúlja az Önök reményeit, [és] dicsőséget hoz sportuknak”.

A dél-afrikai labdarúgás nagy sztárjai, Irwin Khoza és Danny Jordaan⁷ mindezt avval koronázták meg, hogy nyílt levélben kifejtették: „a FIFA által javasolt tervek olyan lehetőséget jelentenek, ami semmiféle kockázattal nem jár. [...] Dél-Afrikának ítélni a 2010-es világbajnokságot a legnagyobb ajándék lenne országunk és kontinensünk népének.” Sepp Blatter és társai tenyerüket dörzsölhették, arra gondolva, mekkora pénzügyi és politikai haszonnal fog járni az Afrikában megrendezett első világbajnokság. A FIFA felhalmozási modellje egyre magasabb sebességbe kapcsol.

Blatter és a FIFA számára a legfontosabb az volt, hogy a dél-afrikai kormány fogadja el a világbajnokság megrendezésének feltételül szabott *tizenhét szerződéses garanciát*. Ezek a végrehajtó bizottság által megszabott garanciák jelentik azokat a jogi, pénzügyi, szervezeti és infrastrukturális alapokat, amelyek alapján a világbajnokságokat rendezik és lebonyolítják. Többek között a FIFA-nak kell felügyelnie, hogy a fogadó állam a szövetség minden „kizárólagos jogát” legálisnak és magára nézve kötelező érvényűnek ismerje el; hogy saját és partnerei kereskedelmi tevékenysége kedvező pénzügyi státuszban és elbánásban részesüljön; hogy minden infrastrukturális kiadást a rendező állam viseljen; hogy a FIFA-t a vendéglátó kormány kockázatok vagy reklamációk esetén kárpótolja; végezetül pedig, hogy az országban a szervezet vezetőit államfőknek kijáró bánásmódban részesítsék⁸.

A dél-afrikai kormány a FIFA minden feltételét tárgyalás nélkül elfogadta (s ebbe az is beletartozott, hogy ha kellett, megváltoztatta az ország törvényeit, vagy éppen új törvényeket alkotott), miközben nem kérdőjelezte meg a FIFA ama követelését sem, hogy a megállapodást „bizalmasnak” minősítse. A pretoriai kormány elképzelése szerint, az effajta hozzáállás nem volt más, mint a szervezet eljárási logikájának érvényesítése: „a garanciák arra szolgának, hogy a FIFA – és vele a nemzetközi labdarúgó közösség – bizonyos lehessen abban, hogy a torna sikeres lesz.” (SA 2010 FIFA World Cup, 2010)

A dél-afrikai lakosságnak semmilyen információja sem volt arról, hogy mit tartalmaznak a FIFA és a dél-afrikai kormány közötti megállapodások, különös tekintettel a következő pontokra:

(A kormányzat) feltétel nélkül elismeri [...] a FIFA jogi és gazdasági tulajdonjogát az összes közvetítési jog, a márkák és egyéb szellemi tulajdonjogok felett [...], külön törvényeket hoz az illegális marketing megfékezésére [...], és a FIFA rendelkezésére bocsátja az illetékes szervek, úgymint a rendőrség és a vámhivatal tiszt-

ségviselőinek közreműködését a kereskedelmi és közvetítési jogok védelmében; reptéri, vasúti és közúthálózatot biztosít a hatékony közlekedés érdekében; Ellenőrzi, hogy semmilyen törvényi korlátozás vagy tiltás ne érintse a 2010-es világbajnoksághoz kötődő kereskedelmi termékek árusítását vagy terjesztését. (Uo.)

Kártalanítja, megvédi és minden olyan eljárástól, reklamációtól és az ezekhez köthető költségektől mentesíti a FIFA-t, amelyek azt mások részéről érhetik vagy fenyegethetik. [...] Felhasználói számára térítésmentes kommunikációs infrastruktúrát biztosít [...], amely megfelel a FIFA különleges igényeinek, amiket az időről-időre módosíthat; [...] Mentesíti a FIFA-t, annak leányvállalatait, delegációját és a külföldi közvetítőket minden adótól és egyéb járulékoktól. [...] Ezeket a személyeket/szervezeteket úgy kell kezelni, mint akik/amelyek mentesek mindenféle adótól. [...] Ha a helyi törvények ezt előírják, akkor munkavállalási engedélyt ad a FIFA delegációja számára, média- és kereskedelmi partnereinek és a közvetítési jogok tulajdonosainak. [...] Ha a munkavállalást érintő szabályok e személyek feladatának gyakorlását korlátoznák, akkor ezeket a szabályokat az ott tartózkodásuk idejére fel kell függeszteni.

[...]

Minden deviza szabad kivitele és behozatala az országból és az országba, valamint korlátlan átválthatóságuk amerikai dollárra, euróra vagy svájci frankra. [...] Olyan törvények elfogadása, amelyek előírják, hogy a FIFA delegációjának, a FIFA kereskedelmi partnerei képviselőinek, a külföldi közvetítőknél és az akkreditált médiának fenntartott szállodai férőhelyek árai 2010. január elsejétől be legyenek fagyasztva [...], s ezen árak a FIFA delegációi számára 20 százalékkal mérséklődjenek a befagyasztott árakhoz képest is [...], minimálisan előírt tartózkodás nélkül.

A szervezők „szűk körének” képviselőin kívül senkinek sem volt tudomása arról, hogy a költségeket már 2003-ban mintegy 2,3 milliárd randra becsülték, amit Dél-Afrikának kellett állnia a FIFA-világbajnokság megrendezéséért cserébe. A torna végén, 2010 júliusában, a végső számítások szerint, ez az összeg 40 milliárd randra rúgott, amely 1700 százalékos növekedést jelentett (*Business Report*, 2010 július 12.). E hatalmas növekményhez járultak Blatter igényei a közpénzek felszabadítására, hogy meg tudjanak felelni a FIFA elvárásainak. Utóbbiak közé tartozott egy új stadion felépítése a *Table Mountain* való kilátással, Fokváros előkelő negyedében (eredetileg *Athlone* munkásnegyedében újjítottak volna fel egy régebbi létesítményt), illetve a már létező stadionok és edzőközpontok modernizációja, ami méregdrága anyagok importját tette szükségessé.

A kormány által nyújtott garanciákon kívül, a FIFA minden olyan stadiontulajdonosra és városra, ahol mérkőzéseket rendeztek ún. „sta-

dionokra vonatkozó megállapodásokat”, illetve „vendéglátó városokkal kötött szerződéseket” is rákényszerített (ezeket szintén titkos záradékok óvták az avatatlan szemektől). 2006-ban, egy zárt ajtók mögött megtartott parlamenti tájékoztató ülésen, a helyi kormány végrehajtó osztályának vezetője, Dr. PJ Bower a képviselőknek kijelentette: valamennyi városnak alá kell írnia a FIFA által összeállított megállapodásokat („akár tetszik, akár nem”), s „e megállapodások legtöbb pontját kétértelműen fogalmazták meg.” (*Parlamenti ellenőrző csoport*, 2016. június 6.)

A szerződések adta lehetőségeket kihasználva, a FIFA a kilenc fogadó városra pótlólagos kiadásokat kényszerített a stadionokkal és az edzőközpontokkal kapcsolatban (e költségek nagy részét végül a szövetségi kormány állta az önkormányzatoknak juttatott szubvenciók révén), de különleges és igen költséges orvosi szolgáltatásokra, stadionok egyoldalú bérlésére, mindenféle kockázat esetén teljes kártérítésre, hivatalos „szurkolói övezetek” kialakítására, a városok meghatározott sémák szerinti díszítésére és „a városokon belül a FIFA marketing-előírásának megfelelő munkákra” is igényt tartott. (SA 2010 FIFA World Cup, 2010). Jólehet „a stadionokra vonatkozó megállapodásokat” titok övezte, a johannesburgi *Soccer City Stadium* példája jól mutatja, hogy míg a jegyeladásból származó bevétel nagy része a FIFA-nak jutott, addig a költségek és a kockázat zömét a helyi önkormányzatoknak kellett magukra vállalniuk. (Rose, 2010)

Mindazonáltal, a FIFA igaz ütőkártyái az önkormányzati rendeletekkel kodifikált „zárt kereskedelmi zónák” voltak. A FIFA ily módon szavatolta szponzorainak és partnereinek (Adidas, Coca-Cola, Sony, Visa, Budweiser és McDonald's), hogy termékeik árusítására és kereskedelmi forgalomba bocsátására kizárólagos jogokat kapjanak. Mindegyik egyéb árusítás, promóció vagy marketing „illegális marketingnek vagy eladásnak” minősült. A dél-afrikai világbajnokság előtt és alatt „illegálist marketing-ellenes teameket” hoztak létre, s a nem hivatalos eladókat kitiltották az „zónákból”, ahonnan a hajléktalanokat is *manu militari* elűzték. (Mcetywa, 2007; Lapper, 2010)

Ezek az intézkedések, amiket a FIFA „licenzével”, a világbajnokság szimbólumával és a nemzetközi szövetség emblémájával ellátott termékek egészítettek ki, további jelentős bevételt képviseltek. A következő profitforrás a világbajnokság legértékesebb termékei, a mérkőzésekre belépést biztosító jegyek eladásából származott. A FIFA – amint évtizedek óta teszi – magának követelte a jegyek eladásának és elosztásának teljes monopóliumát. A rendelkezésre álló 3,7 millió jegy három százalékát – „amelyek a stadionok legjobb helyeire szólnak” – fenntartotta magának (SA 2010 FIFA World Cup, 2010a), további két százalékát pedig ingyen szétosztott. További tíz százaléknyi jegyet saját „sürgős céljaira” tartott fenn, azaz 550 000 jegyet magának utalt ki. Amikor eljött az idő, s döntenie kellett a maradék jegyek elosztásának mikéntjéről, a FIFA-nak gondja volt rá, hogy monopóliuma szigorúbb

legyen, mint bármikor korábban: a jegyek 6 százalékát magának tartotta meg, 18 százalékát kereskedelmi leányvállalatainak és 2 százalékát közvetítő partnereinek adta. (*Grant Thornton*, 2010. április 30.)

A hivatalos intézmények – mint a „FIFA világbajnokságának jegyelosztó központja” és a „2010 FIFA World Cup Ticketing (Pty) Limited” – árnyékában, a FIFA mindenféle pályázati eljárás nélkül bízta meg a *MATCH Services AG* nevű céget a jegyárúsítás megszervezésével. A FIFA régi hagyományának megfelelően, miszerint szereti a dolgokat „családon belül” elintézni, e vállalat a *Byrom Holdings plc* nevű cég európai leányvállalata volt, amelynek két igazgatója, Jaime és Enrique Byron, szorosan kötődnek Phillipe Blatterhez, a FIFA elnökének unokaöccséhez.

Másrészről Blatter egyik rokona volt az *Infront Sports et Media MG* nevezetű cég, a megbukott ISL utódjának vezetője. Az Infront egy másik leányvállalat, a *Host Broadcasting Services* révén a 2010-es világbajnokság minden rádiós és televíziós közvetítésének ellenőrzését és irányítását megkaparintotta. Az Infront a legfontosabb részvényese a *MATCH Hospitality AG*-nek is, amely birtokolja a 2010-es és a 2014-es világbajnoksághoz köthető szállás- és utazási ügyek teljes kontrollját. (Tolsi, 2010; Rose, 2010)

Figyelembe véve a hálózat átláthatatlanságát, ahol mindenki ismer mindenkit, nem véletlen, hogy mindenhol visszhangoztak a jegyelosztást érintő kritikák. Az országon belüli és a nemzetközi jegyeladások a várt szint alatt maradtak, a nézők vagy az internetes rendszerrel voltak elégedetlenek, vagy a jegyeket tartották túl drágának. A kezdőrúgás előtt, de a torna alatt is, a jegyekhez jóval olcsóbban hozzá lehetett jutni, s jegyüzérek lehetett látni minden jegyeladó pont előtt. Igen sok meccset teltházasnak könyveltek el, noha számos hely üresen maradt a csoportmeccsek idején; például a Dél-Afrika és Mexikó között lezajlott nyitómérkőzésen is majdnem tízezer szék üres volt... (*Africa Report*, 2010)

A fentiekén túl, hamar kiderült, hogy különböző dél-afrikai minisztériumok és félállami szervezetek hatalmas összeget (a végső számítások szerint mintegy 110 millió randot) költöttek el – legtöbbször a legdrágább kategóriába tartozó – jegyek vásárlására, illetve luxus szállodai szobákra, egyenként 17 000 rand áron (*Mail & Guardian*, 2010. július 4.) A kisebb hoteleket és a szállásadással foglalkozó magánvállalkozásokat ugyanakkor cserben hagyták, miután 450 000 hotelszobát építettek meg, amiket a világesemény zavartalan lebonyolítása érdekében a Match Hospitality AG kényszerített az országra. (Reid, 2010)

E tények napvilágra kerülése alapján, Andrew Jennings (2010a) a jegyekkel való „kereskedést” úgy írja le, mint „egy földalatti iparágat: az üzérek, közvetítők, hivatalos árusítók különböző szintjei és cégei közti törvényen kívüli tranzakciók labarintusát.” Ez a szervezett zsarolás nem maradhatott volna büntetlen, ha a FIFA nem élvezett volna fokozott védelmet. A FIFA-nak sikerült elérnie, hogy a dél-afrikai kormány

speciális rendőri alakulatokat, bíróságokat (összesen ötvenhatot) és ügyészeket állított munkába, hogy a rendezvény idején mindenféle bűncselekményt megakadályozzanak. Az erődemonstráció főként arra szolgált, hogy bemutassák a közvéleménynek: a kisebb bűnelkövetőket keményen megbüntetik, vagyis a világbajnokság a tengerentúlról érkező látogatók számára „biztonságos lesz”. Egyben elrettentő eszköz is volt bárkivel szemben, aki megpróbálta volna megsérteni a FIFA kereskedelmi jogait. Mindez még magasabb szintre emelkedett, amikor a dél-afrikai kormány a FIFA „rendelkezésére bocsátotta” bíróságait, s amikor Jérôme Valcke, a FIFA főtitkára bejelentette:

Meg fogjuk védeni világbajnokságunkat, s nem számít, hogy mit kell ezért tennünk [...], az én feladatomban éppen ez [...], megvédeni a világbajnokságot és a FIFA-t, s ennek érdekében szükségem van a rendőrségre és az igazságszolgáltatásra [...], mert ennek a világbajnokságnak sikeresnek kell lennie.

Miféle hagyaték és kinek?

A 2010-es dél-afrikai világbajnokság előtti években a dél-afrikai kormány fő érve az esemény megrendezése mellett az volt, hogy a torna meg fogja változtatni az országról kialakult képet, hogy a dél-afrikaiak végre maguk mögött hagyhassák sötét múltjukat, s az így majd hozzájárul az ország tartós fejlődéséhez a dél-afrikai társadalom és a jövő generációk javára. Azt mondták (és ma is azt mondják), hogy e „hagyaték” elősegíti a gazdaság növekedését, a városok és az infrastruktúra fejlődését, a labdarúgás előre lépését, a „nemzet építését” és a „társadalmi kohéziót”.⁹ E propagandaszólamok, amelyek mintha hájjal kengették volna a FIFA amúgy sem szerénységükről híres vezetőinek egóját, egycsapásra vitathatatlan politikai és társadalmi befolyást szereztek nekik. Adódik a kérdés: vajon mire alapozták ezeket a szólamokat?

A 2010-es világbajnokság gazdasági szempontból nem hozott hasznot, hanem csupán egy szűk elit profitált belőle. A dél-afrikaiak egy 2010. június végén készült közvélemény-kutatás szerint, elég egyértelműen kifejezték véleményüket arról, hogy a világbajnokság túlságosan drága volt (78 százalékuk vélekedett így). Huszonhárom másik ország megkérdezetteinek 65 százaléka hasonlóképpen vélekedett. (McDoom, 2010. Június 12.) A kormány és a FIFA lelkes kijelentéseit a pénzügyi haszonról megkérdőjelezi Adrian Lackay, a bevételekkel foglalkozó szervezet szóvivője is: „A FIFA által előírt követelmények koncessziók túlságosan nagyok és megterhelők voltak ahhoz, hogy bármiféle anyagi haszonra tehetünk volna szert.” (Rademeyer et al., 2010)

A *Nemzeti Szakszervezeti Tanács* (*National Council of Trade Unions*) főtitkára, Manene Samela az ország többsége véleményének adott

hangot, amikor az esemény előestéjén a következőket mondta: „ez egy fényes nappal elkövetett rablás a sport és a fejlődés nevében.” A FIFA legfőbb érve az esemény társadalmi nyereségével kapcsolatban az volt, hogy a bevételek a dél-afrikai és az afrikai labdarúgás fejlesztésébe fognak áramolni. A hivatalos kampány valóban azt állította: „a cél az, hogy húsz Football For Hope centrumot hozzanak létre, elősegítve ezzel a közegészségügy, a nevelés és a futball fejlődését Afrika hátrányos helyzetű közösségei számára.” Jelenleg hat ilyen központ működik Dél-Afrikában. (FIFAK)

A FIFA 2009-es pénzügyi jelentésének tanúsága szerint, a szövetség hozzájárulása saját hivatalos kampányához 2,2 millió dollárt tett ki, több mint egymilliárd dolláros éves bevétel mellett (ennek nagy része televíziós jogok értékesítéséből, marketingből és márka-licenzekből származott). Az ezen felüli kiadások összesen 52 millió dollárra rúgtak, s a tagszövetségek „fejlesztési alaprogramjait” célozták; 28 millió dollár jutott a „GOAL” kampányra (amit a FIFA „fejlesztési munkája” sarokpillérének neveztek), és 70 millió a „Nyerdj Afrikában Afrikával” („Win in Africa with Africa”) elnevezésű programra, amely főleg infrastrukturális és képzési fejlesztéseket takart. (FIFAJ) Összegezve: 2009-ben a FIFA bevételeinek mindössze 15 százalékát fordították a futball fejlesztését szolgáló alaprogramokra. A számokban kifejezhető igazság mindig beszédesebb, mint a szavak.

A dél-afrikai politikai vezetők által nagy meggyőződéssel elővezetett érvek egytől-egyig arról szóltak, hogy a világesemény, egységet kovácsozó jellege folytán, mind társadalmi, mind politikai szempontból pozitív hatást fejt ki egy olyan nemzetre, amelyet megosztanak a rasszok közötti feszültségek és a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek. Azaz a labdarúgó torna rövid- és hosszútávon is hozzá fog járulni a „nemzetépítéshez”, a „társadalmi kohézióhoz”, a „patriotizmushoz”. (Gigaba, 2010; Mbete, 2010; Zuma, 2010) Zuma elnök szavaival: a világbajnokság „mindama lehetőségek kifejeződése, amelyek szabadságunkból következnek.” (Zuma, 2010)

Az elnök szavaiból azonban a gyakorlatban nem sok minden vált valóra. A 2010-es világbajnokság a szociálisan és gazdaságilag leginkább marginalizált néprétegekre nézve inkább negatív következményekkel járt. A legszegényebbek kriminalizálása, kitiltásuk és kiűzésük az esemény főbb helyszíneiről inkább tovább mélyítette a faji és földrajzi szakadékokat. Ezen túlmenően, ahogy ez a neoliberális politikák esetén tapasztalható volt: a társadalmi-gazdasági előnyök, sem rövid-, sem pedig hosszútávon, nem „szívárogtak le” Dél-Afrika többségi társadalmának szintjeire. A dél-afrikaiak 1994, azaz az apartheid megszűnése után rájöttek, hogy a hazafiság csupán eszköz a rövidéletű populizmus kezében. Nem jöhet létre valódi társadalmi kohézió, amikor az egyenlőtlenség – mind a tulajdonlás, mind az esélyek terén – a rendszer újratertődésének alapja.

Ha a kollektív lelkesedést nem számítjuk, amit a futball a képernyők előtt ülőknek jelentett, a 2010-es labdarúgó világbajnokság mindenképp Dél-Afrikának egy kapitalista elit általi *meghódítását* jelentette. A civil vállalkozások (*entreprise associative*) modellje esetében az élitek és a vállalatok érdekei könnyen keveredhetnek a kollektív és országos érdekekkel. Mint Chris Webb (2010) meggyőzően hangsúlyozza: „A dél-afrikai átmenetben az apartheidből a demokráciába, a globális kapitalizmusba, az arculatnak (*image*) kulcsszerep jut abban, hogy igazolja a neoliberalizmus napjainkra jellemző, uralkodó gazdasági racionalizáló politikáját. Ez tökéletesen szolgálja az Afrikai Nemzeti Kongresszus hatalmának újraosztását a növekedési politikákon keresztül, és teret nyit – mind politikai, mind gazdasági értelemben – a neoliberais fejlesztési politikák folytatásának.”

A 2010-es világbajnokság nem a történelmi viszályok felett aratott győzelmet, s nem az ország (vagy akár Afrika) „újjászületését” jelképezi. Inkább egy elképesztően sokba kerülő sportesemény és egy hamis mítosz tisztavirág-életű emlékműve.

Létezik-e alternatíva?

A sport végeredményében olyan, mint a kalapács, amelyet éppúgy használhatunk arra, hogy a valakit fejbe vágjunk, mint arra, hogy valami szépet csináljunk vele. Minden a felhasználás módjától függ. A sport lehet brutális is, de rendelkezik azzal a hihetetlen képességgel, hogy összehozzon, egészségesebbé tegyen mindannyiunkat, hogy örömet, lelkesedést, izgalmat és adrenalinot szerezzen nekünk. (Zirin D., 2010.)

Igaz ugyan, hogy világszerte mind több ember – különösképpen a sportot szeretők és/vagy üzökök – számára egyre nyilvánvalóbb, hogy a FIFA és világbajnoksága a „kalapácsütést” jelenti, ám kérdés: lehet-e még változtatni a kialakult helyzeten? Hiszen az olyan transznacionális, privatizált sportszervezetek, mint amilyen FIFA; csakúgy, mint a szélsőségesen kommercializált sportesemények, mint a labdarúgó világbajnokság, úgy tűnik, nagyon is alkalmasak arra, hogy jelen állapotukban fennmaradjanak, és semlegesítsenek bármiféle változtatási kísérletet. Akkor hát melyek a létező alternatívák?

Az első lehetőség, amelyet azonban azonnal el is kell vetnünk, a „konszenzuson alapuló” megoldás, ami azon az elképzelésen nyugszik, hogy a gazdasági növekedés és a méltányosság „nem zárják ki kölcsönösen egymást”, ha jelentős sporteseményekről beszélünk. E logikában a *kihívás* minden résztvevő félre (azaz a FIFA-ra, a mindenkori vendéglátó ország kormányára, a vállalkozásokra, a civil társadalomra stb.) vonatkozik, hogy képesek legyenek „együtt” dolgozni, s hangolják

össze szempontjaikat, hogy minden fél nyereséggel jöjjön ki a vállalkozásból. (Pillay et Blass, 2009) A probléma lényege itt az a naiv és csalóka hiedelem, miszerint a dolgok felszínének megváltoztatásával túl lehetne lépni az alapvető anyagi természetű egyenlőtlenségeken, az osztályérdekeken és a kapitalista társadalomban létező ideológiai ellentéteken. Ha a tárgyalóasztalnál ülő felek elvetik a hatalom és a profit szociális méltányosságának gondolatát, az csakis hamis, erőltetett „konszenzust” eredményezhet.

A másik lehetőség az, amit a szereplők mind nagyobb része támogat: a külső- és belső reformok összehangolása. Egyrészt a FIFA-tagszövetségeknek arra kellene felhasználniuk a döntéshozó szervezetben meglévő számbeli fölényüket, hogy valódi tartalommal töltsék meg a FIFA politikájának kialakításában és végrehajtásában betöltött szerepüket, azért, hogy módosítsák a hatalmi egyensúlyt a „vezető szerepek méltányosabb elosztása” érdekében (Jordaan, 2002). Másrészt, a tagállamok kormányainak a civil társadalommal (elsősorban a sportban és a médiában szerepet vállaló civilekről lehet szó) együttműködve kellene „politikailag föllépni” a FIFA monopóliumának és vállalkozásirányításának „újratárgyalása” érdekében, ezáltal elősegítve a labdarúgó világbajnokságokhoz hasonló, kiemelt események „átláthatóságát” a szervezeti és az anyagi előnyök szempontjából (Kaufmann és Penciakova, 2010).

A probléma itt két egymásból következő föltételezés téves voltából ered. Az egyik hipotézis szerint, a „fejlődő” államok és szövetségeik képviselői mintegy természetükből adódóan különböznek hasonló szerepben lévő, „fejlett” társaiktól, abban a tekintetben, hogy az előbbieket szeretnék megváltoztatni a FIFA felhalmozási modelljét. A másik hipotézis azzal számol, hogy a legtöbb kormányt demokratikus átláthatóság jellemzi, és politikai céljai közé tartozik, hogy a civil társadalmat országos szinten döntéshozó helyzetbe emelje, illetve alapvető változást hozzon létre a nemzetközi környezetben. Ám a reprezentativitás növelése és a végrehajtás fokozottabb megosztása csupán kozmetikai változásokat eredményezhet, anélkül, hogy a rendszert magát megkérdőjelezné. Illúzió egy olyan demokratikus változásban hinni, amelyet zömmel nem demokratikus eszközökkel kezdeményeznek.

Az egyedüli valós lehetőség – ahogy lenni szokott –, a legnehezebb és a legvitathatóbb. A FIFA és a labdarúgó világbajnokság *lezüllött*, hitelét veszítette. Ez az első példa korunkban arra, hogy a sport kifordul önmagából, eszközzé válik, az államokat és az egész világot átjáró neoliberális kapitalizmus faltörő kosává degradálódik. Rendkívüli naivitás lenne azt gondolni, hogy a FIFA vagy a világbajnokság pusztán azért, mert szeretnénk, eltűnik a színről.

Igazi alternatíva megteremtéséhez az első lépcsőfok az lehet, ha újra megtaláljuk a sport emberi és közösségi természetét, ott, ahol az emberek nagy többsége él, dolgozik és szórakozik: a vidéki és városi

közösségekben, a munkahelyeken, a társadalmi szervezetekben és sportegyesületekben. Az emberek a társadalomnak ezen az alsó szintjein a legerősebbek, a neoliberalizmus csápjai pedig a leggyengébbek. Ezen az alapon kell megindítani a harcot, hogy radikálisan megváltoztassuk a sport mai szerveződésének módszereit, és azt, ahogyan a sportot ma játsszák és kedvelik; annak érdekében, hogy az emberi szolidaritás, a szenvedély és a bennünk rejlő képességek kollektív gyakorlása és fejlesztése ismét előtérbe kerüljön.

Jegyzetek

- ¹ Franciaország, Belgium, Dánia, Hollandia, Spanyolország (amelyet a Madrid FC képviselt), Svédország és Svájc.
- ² A négy brit labdarúgó szövetség kivonult a FIFA-ból az első világháború után és csak 1946-ban csatlakozott hozzá újra. Ezek a szövetségek visszautastították, hogy olyan országokkal játsszanak, melyekkel háborúban álltak.
- ³ Andrew Jennings, újságíró és oknyomozó riporter, írásai különösen hasznosnak bizonyulnak a FIFA szervezeti modelljének megértéséhez illetve az általa jelentett politikai és gazdasági tét analíziséhez. Az elkövetkező fejezetben a szerzőt számtalanszor fogjuk idézni.
- ⁴ A FIFA napjainkban 310, harmincöt különböző országból érkező alkalmazottal bír. A szervezetét illetően létezik a kongresszus („a törvényhozó testület”), a végrehajtó bizottság, a főtitkárság („az adminisztratív szervezet”) és különböző bizottságok (a FIFA szóhasználatában a „végrehajtó bizottság kiegészítő szervei”).
- ⁵ A FIFA imázsát súlyosan rombolta az a nyilvánosság előtt is felvállalt közeli kapcsolat, melyet Havelange ápolt fasiszta diktátorokkal. Az 1978-as argentinai *mundial* idején Havelange-nak és a FIFA vezetőinek a szemére hányták, hogy világeseményt rendeznek egy olyan országban, ahol az ellenfeleit legyilkoló és megkínzó fasiszta katonai junta uralkodik. A FIFA vezetői mit sem törődve a nemzetközi kritikával, melegen ölelték keblükre a magas rangú argentin katonatiszteket, sőt, egyikükből még FIFA-„alelnököt” is csináltak az 1980-as években. Egy évtizeddel később Havelange Nigériába utazott, hogy találkozzon Sani Abacha-val és biztosítsa arról, hogy az országban rendezendő junior világbajnokságot nem fenyegeti veszély, miközben Abacha éppen arra készült, hogy felakasztatja Ken Saro-Wiwa emberi jogi harcost. Néhány nappal később újságírók kérdésére Havelange azt találta mondani, hogy „a sportot és a politikát nem szabad összekeverni”. (Jennings, 2006).
- ⁶ Havelange-hoz hasonlóan, Blatter is érintkezett diktátorokkal és tekintélyelvű rendszerekkel. 1999 végén Monroviában a volt libériai elnök, Charles Taylor fogadta, akitől kitüntetés is átvett. Blatternek ezután is kizárólag baráti szavai voltak az autoriter rendszerekről, amikor olyan országokban járt, mint Kazahsztán, Kirgizisztán, Szudán vagy Marokkó. (Jennings, 2010)
- ⁷ Khoza volt az elnöke, míg Jordaán a vezérigazgatója a 2010-es dél-afrikai világbajnokság helyi szervező bizottságának. Mindketten tagjai a Dél-afrikai Labdarúgó Szövetség (SAFA) végrehajtó bizottságának, amely tagja a FIFA-nak. Khoza a tulajdonosa az ország egyik legnagyobb futball klubjának, az Orlando Pirates-nek.

- ⁸ A FIFA két magánrepülőgépet, két limuzint, 300 autót, féltucatnyi autóbust igényelt magának és „olyan sofőröket, akik folyékonyan beszélnek angolul és tökéletesen ismerik a régiót.” (Rademeyer et al., 2010)
- ⁹ Ehhez hasonló nyilatkozatokat oly jelentős számban idézhetnénk, hogy ettől ehelyütt eltekintünk. Mindenestre megállapítható, hogy ezekben a megnyilatkozásokban meglehetősen állandóság figyelhető meg az 1990-es évektől napjainkig.

Felhasznált irodalom

- Armstrong, G. and Giulianotti, R. 2001: *Fear and Loathing in World Football*, Oxford, Berg
- Bond, P. and Cottle, E. 2010: *Economic Promises and Pitfalls of South Africa's World Cup*, <http://ccs.ukzn.ac.za>
- Cronin, M. and Mayall, D. 1998: *Sporting Nationalisms : Identity, Ethnicity, Immigration, and Assimilation*, London, Routledge
- Eliseev, A. 2010: Threat of xenophobia sinks in *Eyewitness News*, 702
- FIFAA: *History of Football – the Origins*, www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-game/
- FIFAB: History of Football : Britain, www.fifa.com/classicfootball/history/game/historygame2.html
- FIFAC: History of Football : The Global Growth, www.fifa.com/classicfootball/history/game/historygame4.html
- FIFAD: Fact Sheet, www.fifa.com/mm/document/fifafacts/organisation/52/00/16/fs-100_03a_growth.pdf
- FIFAE: Fifa World Cup Uruguay, www.fifa.com/wroldcup/archive//edition=1/
- FIFA 2009f: Statuts de la FIFA, www.ressource.fifa.com/mm/document/affederation/generic/01/24fifastatut/en2009_f.pdf
- FIFA 2009g: Codes éthiques, http://fr.fifa.com/mm/document/affederation/administration/50/02/82/efsdcodeofethics_web.pdf
- FIFAH: History of FIFA – More Associations Follow, www.fifa.com/classicfootball/history/fifa/historyfifa3.html
- FIFAI: History of FIFA – The First FIFA World Cup, www.fifa.com/classicfootball/history/fifa/historyfifa4.html
- FIFAJ: Financial Report 2009, www.fifa.com/mm/document/affederation/administration//01/18/31/86/fifa_fr09_en.pdf
- FIFAK: 20 Centres for 2010, www.fifa.com/aboutfifa/worldwideprograms/footballforhope/20centres2010/index.html
- Hargreaves, J. 2002: Globalisation theory, global sport, and nations and nationalism in Sugden J., Tomlinson A. (dir.): *Power Games: a Critical Sociology of Sport*, London, Routledge
- Kaufmann, D., and Penciakova, V. 2010: Aid Selectivity Revisited: Governance and Corruption Matter, *Brookings Working Paper*, Brookings Institution, Washington DC.

- Jennings, A. 2006: *FOUL ! The Secret World of FIFA : Bribes, Vote-Rigging and Ticket Scandals*, London, Harper Sport.
- Jennings, A. 2010: How FIFA corruption empowers global capital, in Player and referee. Conflicting interests and the 2010 FIFA World Cup. Pretoria, Institute of Security Studies. <https://www.issafrica.org/uploads/M169Chap4.pdf>
- Lapper, R. and Blitz, R. 2010: South Africa prove wrong World Cup sceptics, *Financial Times*, Július 9.
- Lettre de Thabo Mbeki au Président de la FIFA Sepp Blatter 2003, in *Africa's stage: South Africa 2010*, Bid Book, Johannesburg, SA 2010, Bid Company
- Lettre de Nelson Mandela, d'Irwin Khoza et de Danny Jordaan au président de la FIFA Sepp Blatter (2003), in *Africa's Stage: South Africa 2010*, Bid Book, Johannesburg, SA 2010, Bid Company
- Mcetywa, N. 2007: Hiding the shame of poverty for 2010, *Sunday Tribune*, november 11.
- Pillay, U., Tomlinson, R. & Bass, O. 2009: *Development and dreams: The urban legacy of teh 2010 of the Football World Cup*, Cape Town, HRSR Press
- Rademeyer, J., Prince C., & Lomnard, A.M. 2010: FIFA's great SA rip-off , *City Press*, June
- SA 2010 FIFA World Cup – Government's Guarantees (2010), <http://www.sa2010.gov.za/en/guarantees>
- SA 2010 FIFA World Cup – Bodies and entities involved in the Ticketing Operations (2010a), www.sa2010.gov.za/en/ticket-information/introduction-tickets Rose R. (2010),
- Rose, R. 2010: Player and Referee: Conflicting Interest sin the 2010 Soccer World Cup, <http://ccs.ukzn.ac.za/files/ISS%20Player%20and%20Referee.pdf>
- Tolsi, N. 2010: The Cup Ran Over, Now for the Hangover, Mail & Guardian, július, <http://mg.co.za/article/2010-07-09-the-cup-ran-over-now-for-hangover>
- Trigona, M. 2006: Zanon : Worker Managed Production, Community and Dignity, *Toward Freedom*, www.towardfreedom.com
- Webb, C. 2010: *Selling Sout Africa: Poverty, Politics and the 2010 FIFA World Cup*, www.socialistproject.ca
- Zirin, D. 2010: *Not Just a Game : Power, Politics & American Sports*, <http://zinnedproject.org>

(Fordította: Balázs Gábor)

Eredeti megjelenés: Eddie Cottle (dir.): FIFA and the sports accumulation complex, in *South Africa's World Cup: A Legacy for Whom?*, Durban, UKZN Press, 2011. A fordítás a cikk francia változatából készült (angolból franciaára fordította: Camila Finat és Aurélie Leroy); *Alternative Sud*, vol. 23, 2016, 71–94.